

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

І.В. Власенко

доктор економічних наук, доцент

Вінницький національний аграрний університет

Дано комплексну еколого-економічну оцінку сучасного стану аграрного земельно-ресурсного потенціалу, де екологічна ситуація свідчить про дуже небезпечні тенденції аграрного землекористування. Наголошено на інтенсифікації процесів деградації і забруднення ґрунтового покриву та на зниженні його родючості, на негативних тенденціях у використанні, охороні та відтворенні земельно-ресурсного потенціалу, бездієвості економічного механізму регулювання землекористування. Запропоновано еколого-економічне землекористування, яке ґрунтується на відновленні якості земельних ресурсів, залучених до процесу виробництва, застосуванні зелених добрив та методів біологічної боротьби зі шкідниками, технологій обробки ґрунту, спрямованих на мінімальне втручання в нього, а також зменшення забруднення водою і атмосферного повітря через обмеження застосування синтетичних агрохімікатів, наголошено на забороні застосування генетично модифікованих організмів. Розроблено комплекс принципів, на яких має ґрунтуватися еколого-економічне аграрне землеробство в Україні, та запропоновано економічний механізм стимулювання товаровиробників для виробництва екологічно чистої продукції.

Ключові слова: *земельно-ресурсний потенціал, землекористування, еколого-економічні принципи, землеробство, економічний механізм стимулювання.*

.....

Соціально-економічний розвиток України потребує підвищення рівня продовольчої безпеки держави, забезпечення населення високоякісними та екологічно безпечними продуктами харчування з метою збереження його здоров'я, поліпшення добробуту суспільства. Таку безпеку гарантує органічно безпечна продукція, виробництво якої є одним з пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства. Нині найбільш поширеними в світі є системи еколого-економічного землеробства, які ґрунтуються на органічних добривах, методах нехімічного контролю за поширенням бур'янів, шкідників, хвороб, зберіганні продуктів харчування і кормів без синтетичних добавок. Система еколого-економічного землеробства спирається на передові технології, гарантує високу якість продуктів харчування, економічно ефективно використовує ресурси землі, підтримуючи природний баланс в аграрному землекористуванні. Інтенсифікація сільського господарства, яка останнім часом відбувається в усьому світі, має не лише негативний вплив на навколишнє природне середовище, й виснажує природні ресурси, без яких ведення агровиробництва неможливе.

В Україні настав час нового еколого-економічного господарського мислення, яке ґрунтується на гармонійному поєднанні екологічних пріоритетів аграрного виробництва з економікою, тобто перехід системи еколого-економічного використання земель на засади екобез-

печного розвитку. Безумовно, такий перехід спонукатиме до структурної перебудови всієї системи землеробства та потребуватиме здійснення комплексу заходів на національному рівні. Продукція, вироблена за дотриманням еколого-економічних принципів землекористування, отримує право позиціонуватись на ринку під маркою «органічна», а тому практики ототожнюють еколого-економічне землекористування з органічним землеробством [1].

Останнім часом український ринок органічних продуктів стрімко йде вгору завдяки прагненню покупців до здорового раціону та зростаючого позитивного впливу сучасних технологій по виробництву продуктів харчування. Україна робить лише перші кроки у формуванні та становленні ринку органічної продукції, який уже досить розвинутий в інших країнах (зокрема ЄС).

Недостатнє впровадження еколого-економічного землекористування, ускладнює процес виробничої діяльності, гальмує досягнення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції в умовах нестабільної економіки України. Тому в цій статті обґрунтовано основні еколого-економічні принципи землекористування, на яких ґрунтується аграрне виробництво.

Існує значна кількість досліджень, що характеризують еколого-економічний стан розвитку та визначають ключові параметри функціонування аграрного сектора економіки

[2–5, 7]. Ряд авторів [1, 6, 8–10] розкривають особливості розвитку природного середовища, його окремих аспектів (зокрема землекористування) в системі агросфери й перспективні вектори сталого функціонування аграрного сектора економіки. Тому на сучасному етапі існує нагальна потреба дослідити еколого-економічні принципи аграрного землекористування.

В Україні виробництво органічної продукції розпочалося ще наприкінці 90-х років, коли великі міжнародні трейдерські організації спочатку знаходили зубожілі господарства, потім іноземні сертифікаційні органи проводили органічну сертифікацію, після чого продукцію відправляли на експорт. Низька якість органічних зернових на той час повністю влаштовувала замовника, оскільки в Європі тривав бум на тваринництво, а корми з України були значно дешевші. У випадку з іноземними трейдерами власниками сертифікатів були саме вони. Говорячи про частку органічного виробництва в Україні чи кількість зайнятих під органікою земель, можна натрапити на інформацію про те, що понад 280 тис. га використовують для органічного виробництва, але ця цифра дуже умовна. Ніхто з міжнародних трейдерських організацій і досі не розкриває кількості угідь, на яких вони працюють, через що не можна скласти цілісної картини.

Сучасна еколого-економічна теорія та відкриття законів природи в поєднанні з емпіричними виробничими дослідженнями дали змогу виділити групу раціональних засобів, які екологізують агросферу та ведуть до формування концепції екологічно безпечних, безвідходних та ресурсозберігаючих технологій. Світовий досвід застосування органічного землекористування є альтернативним методом ведення сільського господарства, спрямовано на економічне зростання країни та на захист довкілля. Українські сертифіковані органічні господарства різні за площею — від кількох гектарів (як і в більшості країн Європи) до більше десяти тисяч гектарів ріллі. На початок 2012 р. в Україні працювало близько 164 сертифікованих органічних господарств, які обробляли понад 278 800 га сільськогосподарських угідь. Динаміку органічного руху в Україні можна прослідкувати на рис. 1.

Дослідження, проведені Федерацією органічного руху України, свідчать, що на сучасному етапі розвитку внутрішнього споживчого ринку органічних продуктів в Україні відбувається постійне нарощування його

обсягу порівняно з попередніми роками: у 2008 р. приріст становив 20%, у 2009 та 2010 роках — у 2 рази, а в 2011 р. — у 2,13 рази; потім темпи приросту почали зменшуватися і склали в 2012 та 2013 роках в 1,54 рази, а в 2014 р. — в 1,19 рази. Загалом за аналізований період приріст ринку органічних продуктів збільшився в 29 разів [12]. При цьому площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, становить уже понад 300 тис. га, а Україна входить до двадцятки світових країн-лідерів органічного руху. Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях [12].

Використання природно-ресурсного аграрного потенціалу — надзвичайно важлива проблема, яка охоплює вибір шляхів усього людства, окремих країн і регіонів для гармонізації продуктивних сил, забезпечення потреб усіх членів суспільства за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього природного середовища. За нормами для відтворення природно-ресурсного потенціалу на 1 га орних земель повинно припадати в середньому або 2—3 корови, або 5 телиць, або 25 свиней, або 2500 курей. Разом із тим майбутнє — за новітнім еколого-економічним землекористуванням, яке підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Новітнє еколого-економічне землекористування, покликане відновлювати якість земельних ресурсів, залучених до процесу виробництва, через дотримання сіво-

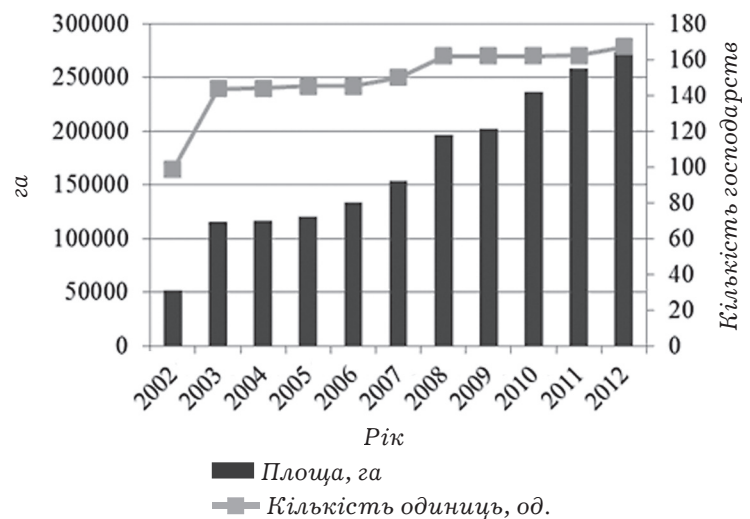

Рис. 1. Площа сільськогосподарських угідь, сертифікованих відповідно до органічних стандартів, та кількість сертифікованих органічних господарств в Україні

змін, застосування зелених добрив та методів біологічної боротьби зі шкідниками, технології обробітку ґрунту, спрямовані на мінімальне втручання, зниження ущільнення ґрунтів, а також зменшення забруднення водою та атмосферного повітря через обмеження застосування синтетичних агрохімікатів. За умов новітнього землекористування збігається локальне біорізноманіття завдяки забороні застосовувати генетично модифіковані організми. При всьому цьому отримується економічний ефект, зумовлений готовністю споживачів сплачувати більшу ціну за продукцію органічного виробництва, а також зниженням вартості матеріальних ресурсів (агрохімікатів та паливно-мастильних матеріалів на 30–97% [10]).

Верховна Рада України прийняла Закон «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи виробництва й обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції й сировини, поліпшення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні.

Органічною сировиною Закон України визначає продукцію, отриману в результаті атестованого виробництва відповідно до вимог цього Закону та Правил органічного виробництва.

Окрім цього Закону, відносини у сфері органічного виробництва також регулюють Лісовий, Водний, Цивільний та Господарський кодекси України, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про безпечність та якість харчових продуктів».

У Законі визначаються принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної сировини, основні напрями політики у сфері виробництва та обігу органічної продукції, правила та методи її виробництва. Нормативно-правовий акт ухвалено з урахуванням змін Президента України, відповідно до яких право на здійснення виробництва органічної сировини мають фізичні та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та будь-якої форми власності, які пройшли атестацію в установленому законом порядку, отримали атестат та включені до Реєстру виробників органічної продукції.

Атестація здійснюватиметься територіальним органом Центрального органу вико-

навчої влади з питань аграрної політики та продовольства безкоштовно за принципом еколого-економічного землеробства. Після проходження атестації особи заносяться до Реєстру виробників органічної продукції, який вестиме спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства України. Впровадження подібних методів господарювання вирішить і ряд соціальних проблем, які мають місце останнім часом. Це насамперед створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, нових перспектив для малих і середніх фермерських господарств, нарощування експортного потенціалу органічної продукції, яка останнім часом користується попитом, що зростає в світі.

Оцінюючи позитивно Закон «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», на наш погляд, слід звернути увагу на ряд моментів, які потребують уточнення або доповнення. Насамперед треба розібратися з повноваженнями місцевого органу акредитації. Чи не вступатиме він у суперечність із європейськими вимогами?

Наприклад, Голландія має свій державний акредитаційний орган, але він акредитований у світі. Подібна ситуація в інших державах. Якщо ми не зробимо акредитаційних компаній, яким довірятимуть у світі, наші закордонні партнери будуть змушені запрошувати власні компанії.

Другий момент, який не прописаний у законі, стосується системи тарифів, розцінок на сертифікацію органічної продукції. Вони мають бути більш лояльними, принаймні на нинішньому етапі. Можливо, це дало б поштовх фермерам, власникам індивідуальних господарств розвивати органічне землеробство.

Третє. Для того щоб пройти органічну сертифікацію, фермер повинен заповнити величезну кількість паперів, звітів тощо. Це затягує процес. Має бути відпрацьований спрощений ефективний механізм. І, звісно, необхідно адаптувати українське законодавство до європейського. Тоді українську органічну продукцію визнаватимуть високоякісною. Вона буде конкурентоспроможна та жадана в Україні та в світі. Тому Мінагрополітики, залучивши широке коло експертів та учасників ринку, розробило відповідний законопроект, прийняття якого очікується в 2016 р. Мета нової редакції закону — забезпечити повноцінний та ефективний розвиток органічного виробництва в країні. Міністерство запропонувало такі основні індикативні показники розвитку органічного виробництва до 2020 р.:

- зростання частки сільськогосподарських угідь, сертифікованих відповідно до органіч-

них стандартів, у 2017 р. до 5%, у 2020 р. — до 7%;

- збільшення кількості сертифікованих органічних товаровиробників, які займаються виробництвом молока, овочів, фруктів і лікарських рослин, до 2017 р. не менше ніж у 3 рази, до 2020 р. — в 10 разів;

- зростання частки органічної продукції в 2017 р. до 7%.

Еколого-економічне землеробство — це жива й динамічна система, що реагує на внутрішні й зовнішні потреби та умови, де здоров'я, благополуччя та добробут не мають ставати факторами ризику. Тому ми запропонували комплекс еколого-економічних принципів на яких повинно ґрунтуватися аграрне землеробство в Україні (рис. 2).

Як видно з рис. 2., еколого-економічне землеробство має ґрунтуватися на принци-

пах природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними та підтримуючи їх. Розглянемо конкретніше ці принципи.

Принцип здоров'я. Цей принцип показує, що здоров'я індивіда та суспільства не може існувати окремо від здоров'я екосистем: на здорових ґрунтах ростуть здорові рослини, які підтримують здоров'я тварин і людей. Здоров'я — це єдність і цілісність живих систем. Це не просто відсутність хвороб, це збереження фізичного, психічного, соціального та екологічного добробуту. Імунітет, стійкість і здатність до відновлення є ключовими характеристиками здоров'я. Роль органічного сільського господарства у фермерстві, переробленні, поширенні та споживанні — це підтримка і поліпшення здоров'я екосистем та організмів, від найпростіших у ґрунті до людини. Зокрема, органічне сільське господарство передбачає виробництво

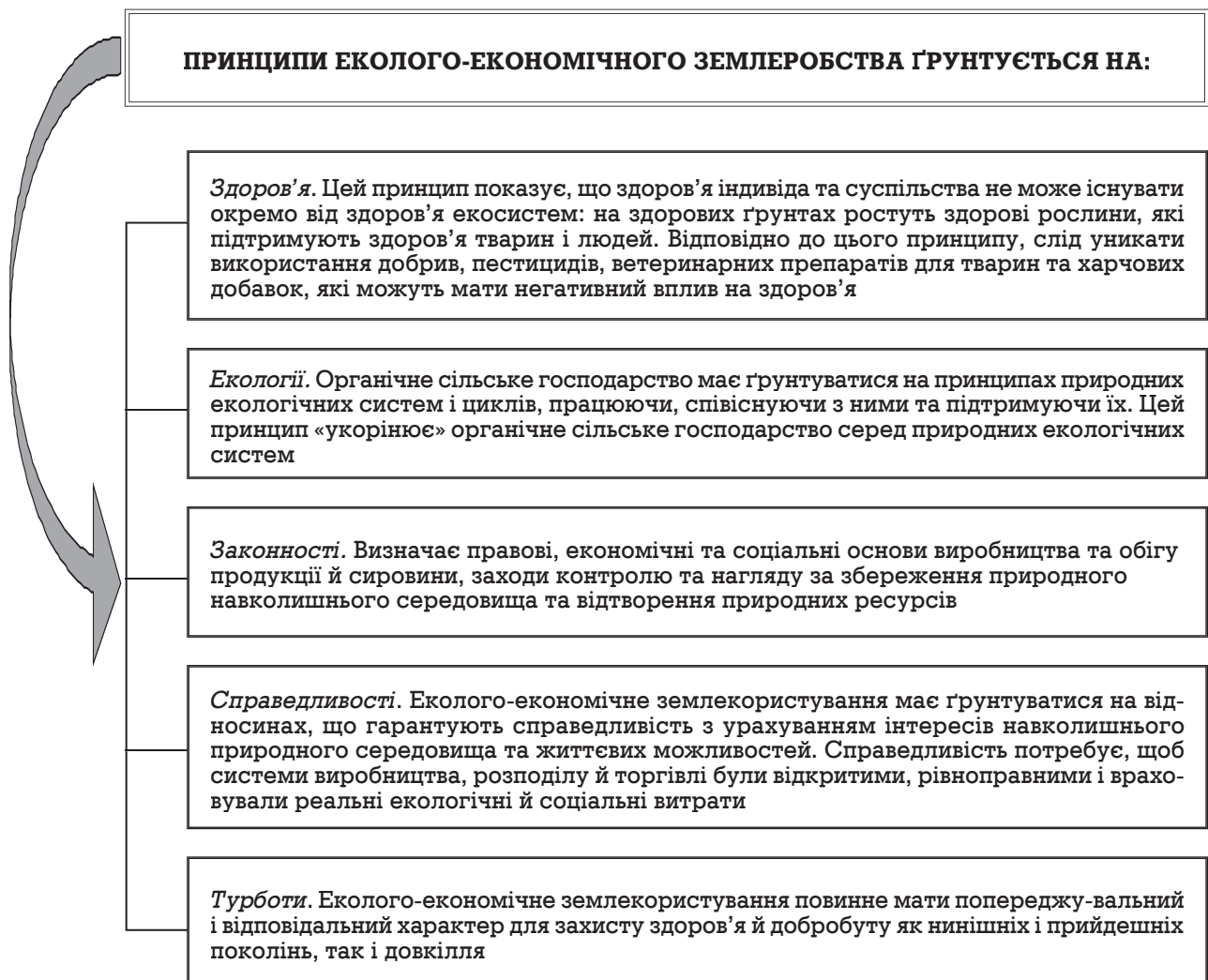

Рис. 2. Ключові принципи, на яких ґрунтується еколого-економічне землеробство

поживних високоякісних продуктів харчування, що сприяють як профілактиці захворювань, так і добробуту загалом. Відповідно до цього принципу, слід уникати використання добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів для тварин та харчових добавок, які можуть негативно вплинути на здоров'я.

Принцип екології. Еколого-економічне землекористування має ґрунтуватися на принципах природних екологічних систем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними та підтримуючи їх. Цей принцип «укорінює» органічне сільське господарство серед природних екологічних систем. Він стверджує, що виробництво ґрунтується на природних процесах та екологічно дружній переробці. Підтримка й добробут досягаються екологізацією середовища виробництва. Наприклад, для рослин — це живий ґрунт, для тварин — екосистема ферми, для риби та морських організмів — це водне середовище. Принципи ведення еколого-економічного землеробства, випас худоби та використання природних систем у дикій природі, які використовуються для одержання врожаю, мають існувати збалансовано та за природними циклами. Ці цикли універсальні, але при цьому особливості їх проходження залежать від місця розташування. Управління органічним сільським господарством має бути адаптованим до місцевих умов, середовища, культури та масштабів. Вплив повинен бути зменшений шляхом повторного використання, утилізації й ефективного управління матеріалами та енергією з метою підтримки та поліпшення екологічної якості продукції й ресурсів, що охороняються. Еколого-економічне землекористування повинне досягати екологічного балансу шляхом проектування систем землекористування, створення і підтримки територій генетичного та сільськогосподарського різноманіття. Виробники, переробники, торгівці, споживачі органічних продуктів мають захищати та охороняти довкілля, включаючи ландшафти, клімат, середовище перебування, біологічне різноманіття, повітря й воду.

Принцип справедливості. Еколого-економічне землекористування має ґрунтуватися на відносинах, що гарантують справедливість з урахуванням інтересів навколишнього природного середовища та життєвих можливостей. Справедливість характеризується об'єктивністю, повагою, коректністю та господарським ставленням як між людьми, так і у відносинах з іншими живими істотами. Цей принцип підкреслює, що всі, хто залучається до органічного сільського господарства, повинні дотримуватися принципів гуманності у формі, що гарантує справедливість на всіх рівнях і для всіх сто-

рін — фермерів, робітників, переробників, розповсюджувачів, продавців і споживачів. Органічне сільське господарство має створювати для кожної залученої сторони високий рівень життя та робити вагомий внесок у продовольчу суверенність країни й ліквідацію бідності. Воно спрямоване на виробництво достатньої кількості високоякісних харчових та інших продуктів. Цей принцип стверджує, що тварини мають бути забезпечені умовами й можливостями для життя, які узгоджуються з їхньою фізіологією, природною поведінкою та здоров'ям. Природні й екологічні ресурси, які використовуються при виробництві та споживанні, повинні управлятися з позицій соціальної та екологічної справедливості з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Справедливість потребує, щоб системи виробництва, розподілу й торгівлі були відкритими, рівноправними та враховували реальні екологічні й соціальні витрати.

Принцип турботи. Еколого-економічне землекористування повинне мати попереджувальний і відповідальний характер для захисту здоров'я й добробуту нинішніх і прийдешніх поколінь довкілля, не має ставати фактором ризику. Тому слід оцінювати нові технології землекористування, а існуючі методи варто постійно переглядати. Цей принцип стверджує, що обережність і відповідальність є ключовими компонентами у виборі методів управління, розвитку, а також сприйнятливих технологій еколого-економічного сільського господарства. Наукові дослідження необхідні як гарант того, що еколого-економічне сільське господарство буде здоровим, безпечним та екологічним. Практичний досвід, накопичена мудрість, традиційні й місцеві знання часто пропонують дієві рішення, перевірені часом. Еколого-економічне землекористування повинне запобігати ризикам застосуванням відповідних технологій і відмовою від впровадження деяких з них, якщо наслідки їх використання, наприклад, генної інженерії, складно передбачити. Рішення повинні віддзеркалювати цінності та потреби всіх, чий інтерес може бути порушений, шляхом прозорих і спільних процесів їх прийняття.

Принципи законності. Ці принципи визначає прийнятий Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Закон визначає правові, економічні та соціальні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції й сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції й сировини, поліпшення основних показників стану здоров'я населення, збереження навко-

лишнього природного середовища та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні.

Таким чином, підвищення вимог до якості сільськогосподарської продукції виникло у відповідь на посилення процесів урбанізації та забруднення довкілля, збільшення застосування синтетичних агрохімікатів у її виробництві, зростання екологічної свідомості населення.

В Україні понад 150 господарств у різних регіонах залучені до виробництва органічної продукції. Частина з них її експортує. Статус органічної продукції в країнах Європи підтверджує «євролисток», право на використання якого засвідчує кожного року виробник органічної продукції через один з органів органічної сертифікації. Наявність «євролистка» є свідченням дотримання виробником загальноєвропейських стандартів еколого-економічного землеробства (природне землеробство, біологічне землеробство, екологічне землеробство) — це метод ведення сільського господарства, який виключає застосування пестицидів, гербіцидів, хімічних добрив, регуляторів росту рослин, а також ген-модифікованого посівного матеріалу.

Для виробництва екологічно чистої продукції пропонуємо економічний механізм стимулювання сільськогосподарських товарови-

робників, що складається з трьох основних блоків: економічних важелів і стимулів, економічних санкцій та організаційно-правових заходів (рис. 3).

Запропонований економічний механізм забезпечує пріоритетність інтересів споживача, а не отримання товаровиробником прибутку будь-якими засобами. Для товаровиробника агропромислового комплексу головним орієнтиром має стати зацікавленість окремого споживача і суспільства в цілому в збільшенні виробництва екологічно чистої продукції.

Одним з основних інструментів здійснення цього положення в ринковій економіці є ціни. Зараз існує 30-відсоткова доплата до заготівельних цін на окремі види сільськогосподарської продукції, вирощеної без застосування отрутохімікатів і призначеної для виробництва дитячого і дієтичного харчування. Проте помітної стимулюючої дії ця норма не має, оскільки:

- доплата до ціни поширюється на досить обмежений асортимент продукції;
- коло споживачів цієї продукції обмежене;
- екологічно чисту продукцію сільськогосподарські підприємства виробляють, як правило, на умовах цільових договорів або держзамовлення.

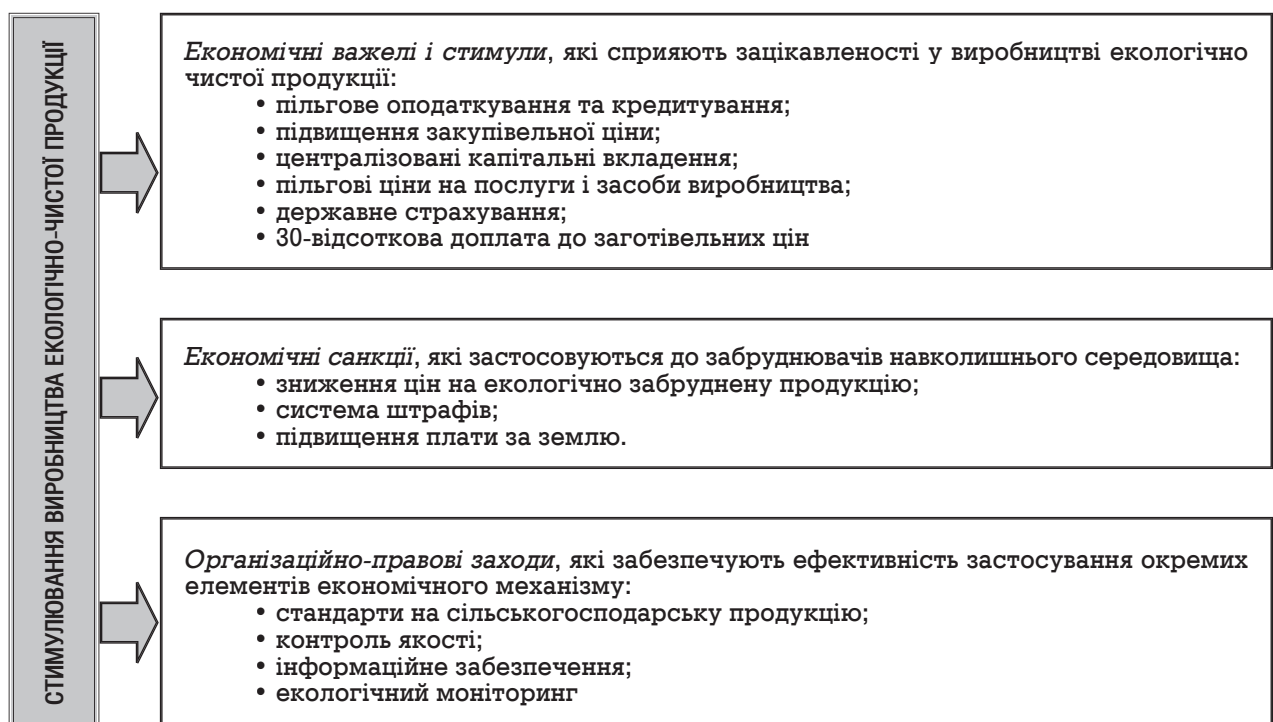

Рис. 3. Економічний механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції підприємствами агросфери

Для того щоб заохотити агропромислових товаровиробників до виробництва чистої продукції, необхідно:

- підвищити розмір доплати до 50%;
- поширити цю доплату на всю вироблену екологічно чисту продукцію;
- запропонувати екологічно чисту продукцію всьому ринку, а не окремим його секторам.

Застосування цього підходу дає змогу сільськогосподарським товаровиробникам при відмові від застосування засобів хімізації, навіть у випадках отримання меншої кількості продукції, але екологічно чистої, мати пільги по земельному податку. І навпаки, інтенсивне застосування хімічних засобів з метою отримання високих урожаїв, але екологічно забрудненої продукції, значно підвищує оплату за землю.

Перехід агробізнесу до ринкових відносин потребує вироблення концепції еколого-економічного агропромислового виробництва в нових умовах. Основні положення цієї концепції можна сформулювати так:

- вироблення теоретичної, методологічної та методичної бази екологізації агробізнесу в умовах різних форм власності, узагальнення досягнень практики;
- створення можливостей для екологізації виробничого потенціалу агросфери, вивчення передумов переміщення центру господарських навантажень із природних компонентів на техногенні та економічні;
- формування функціонування економічного механізму й фінансування охорони навколишнього природного середовища;
- раціоналізація розміщення продуктивних сил в агросфері з урахуванням можливостей для самовідновлення;
- стабільність території та соціально-екологічного захисту населення від інтенсивного впливу АПК;
- організація ефективної системи екологічного всеобучу як для працівників агросфери, так і для людей, що бажають займатися агропромисловою діяльністю відповідно до вимог нових форм господарювання.

Виробництво екологічно чистої продукції може стати перспективним напрямом розвитку економіки України, рухаючись по якому, можна зайняти відповідні позиції на світовому ринку і дати значний імпульс розвитку не тільки безпосереднім виробникам екологічно чистої продукції, а й багатьом супутнім галузям.

Отже, сучасне еколого-економічне землекористування відкриває нові перспективи для розвитку аграрної сфери. Авторитетні експерти вважають, що сільське господарство перебуває на порозі нового витка наукового прогресу,

який забезпечить вирішення усіх цих проблем. Такий підхід стимулює агропромислових товаровиробників застосовувати екологічні технології, спрямовувати кошти на оздоровлення навколишнього природного середовища.

ВИСНОВКИ

1. Розвиток еколого-економічне землекористування — надзвичайно важливе завдання, яке охоплює вибір шляхів усього людства, окремих країн і регіонів для гармонізації продуктивних сил, забезпечення потреб усіх членів суспільства за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього природного середовища.

2. Запропоновано комплекс принципів, на яких має ґрунтуватися еколого-економічне аграрне землеробство та показано економічний механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції підприємствами агросфери в Україні.

3. Підвищення екологічної та економічної ефективності використання земельних ресурсів у нових умовах господарювання має спиратися на еколого-економічний механізм управління землекористуванням, що передбачає збереження природоохоронної та відтворювальної функцій земельних ресурсів.

4. Еколого-економічне удосконалення використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських угідь слід розглядати як установлення таких напрямів використання наявних земельних площ, за яких основну продуктивну функцію виконуватимуть найбільш родючі та придатні для органічного виробництва землі, а землі середньої та гіршої якості залучатимуться до інтенсивного використання лише за необхідності, що визначатиметься ринковою кон'юнктурою.

5. В Україні необхідно забезпечити підготовку фахівців із питань ведення еколого-економічного землекористування запровадивши спеціальні програми та курси в межах базових програм з підготовки спеціалістів та менеджерів сільського господарства у профільних вищих навчальних закладах, що дасть можливість на практиці оцінити прибутковість ведення аграрного виробництва та сприятиме розвитку екологобезпечного господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кропивко М.Ф. Екологічна диверсифікація використання сільськогосподарських земель в Україні / М.Ф. Кропивко, О.В. Ковальова // Економіка України. — 2010. — № 7. — С. 78–85.
2. Барнз В. Нові регіональні економіки / В. Барнз, Л. Ледебур. — Л.: Літопис, 2003. — 196 с.

3. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / А.Г. Гранберг. — М.: ГУ ВШЭ, 2000.
4. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / О.М. Алімов, Л.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. — К., 2005. — 540 с.
5. Регіональна економіка: навч. посіб. / Я.Б. Олійник, С.П. Запотоцький, О.Ю. Кононенко та ін. — К.: КНТ; Видавець Фурса С.Я., 2008. — 440 с.
6. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України. — [Електронний ресурс]: аналіт. доп. / За заг. ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2011. — 104 с. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/an;es/files/0623_dop-b3314.pdf.
7. Соціо-гуманітарний простір і розвиток продуктивних сил України: методологічні аспекти визначення взаємодії / Наук. ред. Хвесик М.А. — К.: РВПС України НАН України, 2009. — 92 с.
8. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів / М.А. Хвесик, В.А. Голян. — К.: Кондор, 2007. — 480 с.
9. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат. — М.А. Хвесик. — К.: Кондор, 2007. — 798 с.
10. Юрченко А.Д. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін. — К.: Інтертехнологія, 2009. — 260 с.
11. Urs Niggli. Advantages of organic farming: Environment and economical characteristics / II Круглий Стіл країн Східної Європи «Органічне сільське господарство та законодавче забезпечення», 5 лист. 2008, Київ // Режим доступу: <http://orgprints.org/15019/08/niggli-2009-advantages-oa.pdf>
12. Органік в Україні. — [Електронний ресурс] / Федерація органічного руху України. — Режим доступу: <http://organic.com.ua/>.

УДК 631.42 : 631.459

ДЕГРАДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ МЕГАПОЛІСІВ: ОЦІНКА ТА ПРОБЛЕМИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

І.О. Новаковська

кандидат економічних наук, доцент

Національний авіаційний університет

Проаналізовано сучасний стан деградації земель мегаполісів, зокрема внаслідок техногенного забруднення шкідливими речовинами, відходами виробництва та дії інших антропогенних чинників. Розглянуто шляхи локалізації деградаційних процесів та екологізації міського землекористування.

Ключові слова: *деградація, техногенне забруднення земель, відходи, мегаполіс, охорона навколишнього природного середовища.*

Високий рівень урбанізації країни та надмірна концентрація певних галузей промислового виробництва зумовили утворення зон техногенно забруднених земель та окремих регіонів з техногенними аномаліями, найбільші площі яких зосереджені в Донецькій, Запорізькій, Київській та інших областях. Різні забруднювачі негативно впливають на структуру ґрунтового покриву, його фізичні, біологічні та хімічні властивості, знижують здатність ґрунту до самоочищення, негативно впливають на довкілля і здоров'я людей.

Незважаючи на те, що особливості режиму і порядок використання техногенно забруднених земель, згідно зі статтею 169 Земельного кодексу України (набрав чинності 1 січня 2002 ро-

ку), встановлюються законодавством України, відповідного законодавчого акту до цього часу не прийнято.

За характером небезпечної забрудненості техногенно забруднені землі поділяються на такі групи:

- забруднені сміттям, викидами, відвалами, відстійниками, породами;
- забруднені сполуками важких металів: свинцю, кадмію, хрому, нікелю, ртуті. Ця група доволі небезпечна для людини, тварин, рослин внаслідок високої токсичності та здатності до накопичення;
- забруднені пестицидами, що можуть перебувати в значних кількостях як засоби боротьби зі шкідниками культурних рослин, і